

รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง
ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

A Model of Enhancing Strength of Local Rice Group of Ban Lim Thong Community,
Nong Bot Sub-district, Nangrong District, Buriram Province

กิ่งแก้ว ปะติตังโข¹ สมหมาย ปะติตังโข²
ครุปรกรณ์ ละเอียดอ่อน³ และอุทิศ ทาหอม⁴
Kingleaw Patitungkho, Sommai Patitungkho,
Karupakon La-eaddon and Utis Tahom

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษาพัฒนาการกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ (2) เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาของกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ และ (3) เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม การเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และจัดเวที

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. Asst. Prof., Dr., E-mail: Kingkaewpatitungkho@gmail.com

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. Asst. Prof., Dr E-mail: dr.sommai@gmail.com

³ผู้ช่วยศาสตราจารย์ Asst. Prof., E-mail: KARUPAKORN@hotmail.com

⁴ผู้ช่วยศาสตราจารย์ Asst. Prof., E-mail: Arm.utit.tahom@gmail.com

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Faculty of Humanities and Social Science, Buriram Rajabhat University

*รับต้นฉบับ 25 สิงหาคม 2561 ปรับแก้ไขตามข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ 7 ตุลาคม 2561

รับลงตีพิมพ์ 29 ตุลาคม 2561

ระดมสมองและพัฒนาศักยภาพ ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการเพาะปลูกข้าวชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ แบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคก่อตั้งชุมชนกับการเพาะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง (พ.ศ. 2527-2539) ยุคเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง (พ.ศ. 2540-2552) และยุคปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองแบบพึ่งพาตนเอง (2552-2561) ปัจจุบันกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองกำลังเผชิญกับปัญหาการตลาด การบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็ง การขยายกลุ่มที่ชัดเจน เป็นต้น คณะผู้วิจัยจึงได้ค้นหารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง จนเกิดการจัดการ โครงการจัดการกลุ่มที่ชัดเจน พร้อมทั้งมีกติกากลุ่ม เดิมมีสมาชิก 17 คน หลังจากดำเนินการวิจัยมีสมาชิกเพิ่มอีก 13 คน รวมเป็น 30 คน มีการตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มข้าวปลอดสารบ้านลิ้มทอง” นอกจากนี้ยังระดมวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น เครื่องสีข้าวขนาดเล็ก พื้นที่เก็บข้าวของชุมชน เครื่องบรรจุข้าวสุญญากาศ และมีงบประมาณกองทุนของกลุ่ม จำนวน 200,000 บาท ซึ่งถือได้ว่ากลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทองมีศักยภาพที่สามารถขับเคลื่อนกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การเสริมสร้างความเข้มแข็ง, กลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมือง, ชุมชนบ้านลิ้มทอง

Abstract

The aims of this research article are (1) to study the development of local rice group of Ban Lim Thong community, Nong-Bot sub-district, Nangrong district, Buriram province; (2) to investigate problematic situations of the local rice group of Ban Lim Thong community; and (3) to develop a model of enhancing strength of the local rice group of Ban Lim Thong community with the implementation of participatory action research (PAR). The data are collected from related documents, in-depth interviews, group discussion, brainstorming sessions and potential development. The results reveal that the development of rice cultivation in the research area could be classified into 3 successive periods: (1) community-founding period of local rice cultivation (1984-1996); (2) the transitional period of changing local rice cultivation practice (1997-2009); and (3) the period of self-reliant local rice cultivation (2009 - 2018). Nowadays, the local rice group is confronted with obstacles to marketing, strong group management, concrete group expansion etc. The researchers search for a model of group consolidation to enhance practical management along with its regulations. The group was formerly composed of 17 members and later joined in by other 13 participants. Presently, the group, consisting of 30 members, is under the banner of “Toxic Free Rice of Ban Lim Thong Group”. Moreover, materials in the community are utilized for its communal benefit such as a small rice milling machine, a communal rice storage area, and a rice vacuum sealer. In addition, the group owns 200,000 baht fund. These could be considered that the local rice group of Ban Lim Thong community fulfils its full potential for effeciently mobilizing its co-operation.

Keywords: strength enhancement, local rice group, Lim Thong Community

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) อยู่ในห้วงเวลาของการปฏิรูปประเทศเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานหลายด้านที่สั่งสมมานาน ท่ามกลางสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วและเชื่อมโยงกันใกล้ชิดมากขึ้น การแข่งขันด้านเศรษฐกิจจะเข้มข้นมากขึ้น สังคมโลกจะมีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกันมากขึ้นเป็นสภาพไร้พรมแดน อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับหลายประเทศนับว่าอันดับขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยปรับตัวดีขึ้น ช้าและลดลงในบางช่วงเวลาที่เศรษฐกิจผันผวน ทั้งนี้ อันดับความสามารถในการแข่งขันซึ่งจัดโดยสถาบันการศึกษาด้านธุรกิจ ไอเอ็มดี (International Institute for Management Development -- IMD) ของประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 30 จากจำนวนประเทศทั้งหมด 59 ประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา และล่าสุด พ.ศ. 2559 อันดับได้ปรับดีขึ้นเล็กน้อย จากจำนวนประเทศทั้งหมด 61 ประเทศ ซึ่งชี้ว่าความสามารถในการแข่งขันโดยรวมของไทยในช่วง 5 ปีของแผนพัฒนาฯ เมื่อเทียบกับต่างประเทศ ประเทศไทยยังปรับตัวดีขึ้นได้

น้อยมาก สำหรับความยากง่ายในการดำเนินธุรกิจ (Ease of Doing Business -- EODB) ล่าสุด พ.ศ. 2559 ไทยอยู่ในอันดับที่ 49 จากจำนวนประเทศทั้งหมด 189 ประเทศ จวบจนถึงปัจจุบันกล่าวได้ว่าข้อจำกัดต่อการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยในช่วงที่ผ่านมาขึ้นเกิดจากปัจจัยหลักทั้งในเรื่องปัญหาคุณภาพคนต่ำ ในขณะที่โครงสร้างการผลิตได้เปลี่ยนผ่านจากภาคเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการอย่างต่อเนื่อง ภาคอุตสาหกรรมมีการตั้งสมรรถนะความรู้และเทคโนโลยีการผลิตเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องมีการเปลี่ยนผ่านจากการผลิตอุตสาหกรรมขั้นปฐมโดยการลงทุนต่างชาติในระยะแรก มาเป็นโครงสร้างที่มีการใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อนมากขึ้นโดยการร่วมลงทุนของนักลงทุนไทยมีส่วนสูงขึ้น ประเทศไทยกลายเป็นฐานการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงที่สำคัญมากขึ้น เช่นเดียวกับการผลิตสาขาบริการขยายฐานกว้างขึ้นจากบริการดั้งเดิมในกลุ่มท่องเที่ยวโดยมีความเชี่ยวชาญหลากหลายมากขึ้นตามลำดับทั้งในด้านการเงิน บริการสุขภาพ และอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในภาคเกษตรมีความล่าช้ากว่าในสาขาเศรษฐกิจ

อื่น ๆ ผลกระทบการผลิตต่ำเนื่องจากการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยสนับสนุนมีน้อย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560, หน้า 10)

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบทข้าว พบว่า วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย ที่มีได้หวังผลกำไรสูงสุดแต่หวังสร้างอาชีพที่พออยู่พอกิน พอประมาณ มีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อการสร้างชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ สำหรับการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ถือเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่อยู่คู่ท้องถิ่นตามสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกับพันธุ์พื้นข้าวเมือง โดยการรวบรวมข้อมูลลักษณะเด่นและเอกลักษณ์ของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองแต่ละประเภทไว้เป็นวัฒนธรรมข้าวจังหวัดบุรีรัมย์ และพัฒนาภูมิปัญญาสู่สังคมคุณภาพ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มีองค์ประกอบ 7 ประการคือ (1) การมีผู้นำที่ดี (2) การบริหารจัดการที่ดี สร้างชุมชนเข้มแข็ง (3) สมาชิกมีส่วนร่วม (4) มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (5) พัฒนาศักยภาพทางด้านสมรรถนะและทักษะ เพื่อการพึ่งพาตนเอง (6) มีระบบการจัดการความรู้ ทั้งการจัดเก็บและการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี

และ (7) มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งในและนอกชุมชนให้เกิดการพัฒนาในทุกบริบท (ครรชิต พุทธิโกษา, 2554) การเสริมสร้างความเข้มแข็งจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง 5 ด้านคือ ด้านทรัพยากร เทคโนโลยี สังคมจิตใจ และเศรษฐกิจ

จากการลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนบ้านลิ้มทองพบว่า ปัจจุบันมีการรวมกลุ่มกันปลูกข้าวพื้นเมืองถึง 19 ครัวเรือน โดยผลิตเพื่อบริโภคและจำหน่ายทั่วไป ได้แก่ ข้าวจีบ ข้าวหอมนิล ข้าวมะลิแดง ข้าวตาเจริญ ข้าวขาวพระเทพ มีระบบการบริหารจัดการขายข้าวพันธุ์พื้นเมือง จนนำไปสู่การเกิดศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านลิ้มทอง ทำให้เกษตรกรและกลุ่มเกิดการอนุรักษ์และมีรายได้จากข้าวพื้นเมือง นอกจากนี้ยังมีบริษัทไทยคมมาให้การสนับสนุนทั้งงบประมาณ อุปกรณ์ เครื่องมือ และยังจัดให้ศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมาให้ความรู้ในเรื่องการคัดพันธุ์ข้าวและการขยายพันธุ์ข้าวให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบ้านลิ้มทอง แต่สิ่งที่พบเกษตรกรของกลุ่มผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากยังขาดองค์ความรู้ด้านการจัดการตลาด

เนื่องจากไม่มีแหล่งจำหน่ายสินค้าที่ชัดเจน นอกจากนั้น คนในชุมชนยังขาดทักษะกระบวนการผลิตที่น่าสนใจ เช่น การบรรจุภัณฑ์ การแปรรูป ข้าวที่มีความหลากหลาย ทำให้สมาชิกไม่เพิ่มขึ้น และประการสำคัญคือ สมาชิกขาดแรงจูงใจในการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมือง เนื่องจากมีภาวะความเสี่ยงในการบริหารจัดการกลุ่มที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้น คณะผู้วิจัยพิจารณาเห็นถึงความสำคัญในการยกระดับองค์ความรู้ของชุมชนการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมืองให้เกิดความเข้มแข็ง ผ่านการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research -- PAR) เข้ามาแก้ไขปัญหา ตั้งแต่การค้นหาคำความต้องการ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ สังเคราะห์ วางแผนปฏิบัติการจนเกิดประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย จึงสนใจศึกษาเรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์” เพื่อยกระดับขีดความสามารถให้กลุ่มเกษตรกรได้มีองค์ความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม พร้อมทั้งผลักดันไปสู่การพัฒนาให้กลายเป็นกลุ่มวิสาหกิจ

ชุมชนกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทองต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาของกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

วิธีการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research -- PAR) โดยมีประชาชนที่ให้ข้อมูลและมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่การพัฒนาโจทย์วิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ สังเคราะห์ วางแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหา ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายที่เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาค้างนี้ คณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคลสำคัญในการให้ข้อมูล (Key-Informant) โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ประกอบด้วย

- 1) อาสาสมัครนักวิจัยเชิงพื้นที่ จำนวน 17 คน
- 2) ประชาชนในชุมชนบ้านลุ่มทอง จำนวน 50 คน
- 3) ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ จำนวน 20 คน
- 4) ผู้อาวุโสที่มีความรู้ทุนทางวัฒนธรรม จำนวน 20 คน
- 5) ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 5 คน และพระนักพัฒนา จำนวน 5 รูป
- 6) กลุ่มผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง จำนวน 15 คน
- 7) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ ได้แก่ ศูนย์วิจัยข้าว นครราชสีมา สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอนางรอง สำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง และเทศบาลตำบลหนองโบสถ์ จำนวน 10 คน

รวม 142 คน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีร่วมกับชุมชน และการอบรมศึกษาดูงานร่วมกับชุมชนมีรายละเอียด ดังนี้

- 1) แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary source) การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิของการวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (document analysis) เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการวิจัยและแนวคิดรวมทั้งทฤษฎีตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำมากำหนดกรอบแนวคิดและกรอบในการวิเคราะห์เกี่ยวกับองค์ความรู้ และศักยภาพของชุมชน การสร้างความเข้มแข็งกลุ่ม การบริหารจัดการกลุ่ม การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารสิ่งพิมพ์ สถิติ รายงาน และบันทึกการประชุมของภาคราชการและชุมชน

- 2) แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (primary source) ประกอบด้วยข้อมูลด้านบริบทของ

ชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ชาวพันธุ์พื้นเมือง ปัญหากลุ่ม เพื่อค้นหาแนวทางการสร้างความเข้มแข็งกลุ่มชาวพันธุ์พื้นเมืองบ้านลี้มทอง เป็นต้น โดยมีวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

2.1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview technique) โดยใช้แนวสัมภาษณ์ (interview guide) เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศึกษาศักยภาพ ปัญหา และชาวพันธุ์พื้นเมือง ปัญหากลุ่ม เพื่อค้นหาแนวทางการสร้างความเข้มแข็งกลุ่มชาวพันธุ์พื้นเมืองบ้านลี้มทอง เป็นต้น ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชนที่ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลหนองโบสถ์ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโส และประชาชนในชุมชนบ้านลี้มทอง

2.2) การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) โดยใช้แบบการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview schedule) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชาวพันธุ์พื้นเมือง ปัญหากลุ่ม เพื่อค้นหาแนวทางการสร้างความเข้มแข็งกลุ่มชาวพันธุ์พื้นเมืองบ้านลี้มทอง โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ

เช่น เทศบาลตำบลหนองโบสถ์ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอหนองเรือ กรมการข้าว นครราชสีมา และชุมชนบ้านลี้มทอง โดยเก็บข้อมูลจาก ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชนที่ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลหนองโบสถ์ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอหนองเรือ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโส และประชาชนในชุมชนบ้านลี้มทอง

2.3) การสนทนากลุ่ม (focused group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (interview schedule) ในการระดมความคิดเห็นกลุ่มคน (group think) ได้แก่ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน รวมจำนวน 8 คน โดยใช้เทคนิค appreciation-influence-control (AIC) เพื่อรับฟังความคิดเห็น (brainstorming) แผนที่ความรู้ (mind mapping) เกี่ยวกับองค์ความรู้ การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มชาวพันธุ์พื้นเมือง เช่น โครงสร้างกลุ่ม กองทุนกลุ่ม กติกากลุ่ม การเงินบัญชี การตลาด การประชาสัมพันธ์กลุ่ม การปันผลสมาชิก เป็นต้น

2.4) จัดเวทีพัฒนาศักยภาพองค์ความรู้ในการสร้างความเข้มแข็งกลุ่มชาว

พันธุ์พื้นเมือง เพื่อค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการบริหารจัดการกลุ่ม โดยเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยชุมชน เทศบาลตำบลหนองโสนต์ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอนางรอง สำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง และชุมชนบ้านลิ้มทองเข้าร่วมในการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อค้นหาแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสนต์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้ยังจัดเวทีสนับสนุนและกระตุ้นให้คนในชุมชนบ้านลิ้มทอง เกิดการรวมกลุ่มในการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมืองขายสู่ตลาดภายนอก

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างถูกต้องและแม่นยำมากขึ้น เนื่องจากเทคนิคสามเส้ามีจุดกำเนิดจากการวิจัยเชิงคุณภาพและใช้เพื่อเสริมความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของการวิจัย การใช้เทคนิคสามเส้ามีองค์ประกอบดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีความหลากหลายทางความคิดในการให้ข้อมูล ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน นักพัฒนาชุมชน และเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลหนองโสนต์ สำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง กรมการข้าว นครราชสีมา ประชาชนชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน กลุ่มผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง เพื่อศึกษาศักยภาพปัญหา และข้าวพันธุ์พื้นเมือง ปัญหากลุ่ม เพื่อค้นหาแนวทางการสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองบ้านลิ้มทอง เป็นต้น

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก ทรายบุคคล การสนทนากลุ่ม เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสรุปบทเรียน การจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน เป็นต้น

3. การติดตามประเมินผล โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ วิเคราะห์ข้อมูล และคืนข้อมูลแก่ ชุมชนบ้านลิ้มทอง สนทนากลุ่ม (Focus Group) ถอดบทเรียนสังเคราะห์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทักษะคติของผู้เข้าร่วม

โครงการ การติดตามผ่านการสรุปทเรียน AAR (After Action Review) ก่อนการดำเนินโครงการ ระหว่างดำเนินโครงการ หลังดำเนินโครงการ การสังเกตพฤติกรรม การสัมภาษณ์ และถอดบทเรียน Retrospect เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ขยายผลต่อยอดการทำงานต่อไป

ผลการวิจัย

1. พัฒนาการข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

พัฒนาการเพาะปลูกข้าวชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคก่อตั้งชุมชนกับการเพาะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง (พ.ศ. 2527-2539) ยุคเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง (พ.ศ. 2540-2552) และยุคปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองแบบพึ่งพาตนเอง (2552-2561) นอกจากนี้ยังได้ร่วมกันวางแผนที่ทรัพยากรในการเพาะปลูกข้าวอินทรีย์ของชุมชน เพื่อเป็นการวิเคราะห์ทิศทางในการขับเคลื่อนในอนาคต ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1) ยุคก่อตั้งชุมชนกับการเพาะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง (พ.ศ. 2527-2539)

ชุมชนบ้านลุ่มทองได้มีการแยกออกมาจากชุมชนบ้านหนองทองลุ่ม เนื่องจากมีประชาชนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จนมีการตั้งเป็นชุมชนบ้าน “ลุ่มทอง” ในปี พ.ศ. 2527 ที่มาของชื่อหมู่บ้าน คือ การเรียกชื่อให้สอดคล้องกันกับหมู่บ้านเดิม คือ บ้านหนองทองลุ่ม พอแยกมาเป็นหมู่บ้านใหม่ ผู้อาวุโสผู้นำชุมชน จึงได้มีแนวคิดให้เรียกชื่อว่า “บ้านลุ่มทอง” มีพื้นที่บ้านเรือน จำนวน 500 ไร่ มีพื้นที่สาธารณะ แหล่งน้ำ จำนวน 300 ไร่ และมีพื้นที่ทำนา ทำไร่ ทำสวน จำนวน 1,000 ไร่ รวมพื้นที่ทั้งหมดของชุมชนบ้านลุ่มทอง จำนวน 1,800 ไร่ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ดินเป็นดินร่วน อาชีพของประชาชนส่วนใหญ่ได้แก่ การทำนา ทำไร่ มีการเพาะปลูกในพื้นที่ตนเอง มีการใช้ปุ๋ยคอกในการบำรุงสภาพดินเป็นหลัก เนื่องจากในยุคเริ่มต้นชุมชนยังไม่มีมีการนำปุ๋ยเคมีมาใช้มากนัก การทำเกษตรในยุคนี้เป็นการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ เน้นการเพาะปลูกเพื่ออุปโภคบริโภคภายในครัวเรือน เหลือมีการแบ่งปันกันภายในชุมชน สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความ

โดดเด่นของชุมชนในยุคนี้ คือ การพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือแบ่งปันกันในกิจกรรมส่วนรวม เช่น การทำบุญบ้าน การทำบุญกฐิน การทำบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา ประชาชนจะมีการช่วยเหลือข้าวปลาอาหาร จัดเตรียมงานช่วยกัน ร่วมแรงร่วมใจกันด้วยความสามัคคี เช่น ช่วยกันลงแรงในการทำนาทำไร่ สร้างบ้านประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ต้องอาศัยแรงงานจำนวนมาก และการช่วยเหลือกันในส่วนของกิจกรรมทางสังคม เช่น การทำบุญ งานบวช งานแต่ง งานศพ ก็ยังเป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชุมชนบ้านลุ่มทองที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งของชุมชนที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการรวมกลุ่มในการแก้ไขปัญหาในเรื่องต่าง ๆ ทั้งทางจิตใจ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่มาจากพื้นฐานวิถีชีวิต ความเชื่อ ภูมิปัญญา การประกอบอาชีพ (ณรัชชอร์ ศรีทอง, 2558, หน้า 138)

ในปี พ.ศ. 2530 เกษตรกรชุมชนลุ่มทองได้มีการปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกจากเดิมใช้ปุ๋ยคอกและเศษใบไม้ เปลี่ยนเป็นการใช้ปุ๋ยเคมีในการทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน เป็นต้น จากการใช้ข้อมูลของนาย

ไพรัตน์ แสงรัมย์ ได้ให้ข้อมูลว่า “การนำปุ๋ยเคมีมาใช้ในแรก ๆ ผลผลิตที่ได้เพิ่มขึ้นอย่างเห็นชัดเจนมามาก จนทำให้ชาวบ้านมองเห็นว่าปุ๋ยเคมีมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเพาะปลูก ส่งผลต่อต้นทุนและการผลิตเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน แต่สิ่งที่เห็นความแตกต่างจากการทำเกษตรแบบเดิมก็คือ สภาพดินแข็ง ดินไม่ร่วนซุยเหมือนในอดีตที่ใช้ปุ๋ยคอก ดินเสื่อมคุณภาพขึ้น แต่เกษตรกรก็ไม่ค่อยสนใจใส่กันมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน” จากข้อมูลดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีการเพาะปลูกจากการใช้ปุ๋ยคอกจากมูลสัตว์ เปลี่ยนมาเป็นการใช้ปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ในอดีตการมีโรคพืชไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก เนื่องจากวิวัฒนาการของศัตรูพืชมีไม่มากจากการบอกเล่าของ นายแวง ทวีชาติ ผู้อาวุโสในชุมชนได้ให้ข้อมูลว่า “ภูมิปัญญาด้านการกำจัดแมลง คือ การใช้ใบสะเดานำไปปักไว้ตามมุมไร่นา จะทำให้พวกเพลี้ย แมลงหนีหมด แต่ไม่รู้หรือว่าใบสะเดามีสรรพคุณอะไร เพียงเห็นพ่อแม่ ตาทวด บอกต่อกันมาจนได้ทำมาเรื่อย ๆ” ซึ่งภูมิปัญญาของผู้คนในอดีตมีการเชื่อมโยงสอดคล้องกับหลักการทางวิทยาศาสตร์อย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากใบสะเดา

มีรสขม จะทำให้แมลง หนอนไม่ชอบ ปัจจุบัน ได้มีการนำใบสะเดามาเป็นสารชีวภาพผสม กับส่วนอื่น ๆ ที่มีลักษณะ ขม เฝ็ด เม่า จุน มาหมักรวมกันไล่แมลง นอกจากนี้ยังมีความ เชื่อเกี่ยวกับการทำนาที่ได้รับ การสืบทอด คือ เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ชาวบ้านจะนำปุ๋ยคอกมาใส่ พร้อมกับใส่เกลือลงไปในพื้นที่นา เพื่อเป็นการ บอกกล่าวเพื่อขออนุญาตเก็บเกี่ยวผลผลิต เมื่อ เก็บเกี่ยวได้ข้าวแล้วจะประกอบพิธีนวดข้าว เนื่องจากการนวดข้าว นั้นจะเอารวงข้าวฟาดลง กับพื้นหรือใช้วัวหรือควายมาเหยียบรวง จึงต้องบอกกล่าวขอขมาพระแม่โพสพ การนำ ปุ๋ยคอก เกลือไปใส่จึงเป็นการชี้ให้เห็นการ ปรับปรุงสภาพดินให้อุดมสมบูรณ์หลังจาก ที่ได้มีการปลูกพืชดินก็จะถูกดูดสารอาหาร ไปบำรุงต้นข้าว การที่ภูมิปัญญาบรรพบุรุษ เป็นการบ่งชี้ให้เห็นการเคารพนับถือต่อ ธรรมชาติ มีความเชื่อว่าพระแม่โพสพมีบุญคุณ ที่หล่อเลี้ยงให้ผู้คนมีข้าวได้อุปโภคบริโภค

ในปี พ.ศ. 2532 ศูนย์พัฒนา ชนบทผสมผสาน (CBIRD) ได้เข้ามาส่งเสริม สนับสนุนให้เกษตรกรชุมชนบ้านลุ่มทองทำ การเกษตร เช่น เลี้ยงหมู ปลา ให้อีเอ็มทุนทำ การเกษตร ช้างแรงงานคนในชุมชนชุดสระน้ำ

โดยให้ค่าจ้างเป็นไข่ไก่ เป็นข้าวสาร ปลา สวาย เพื่อเป็นการให้ประชาชนมองเห็นคุณค่า ทรัพยากรและการสร้างพื้นที่แหล่งอาหารให้ เกิดขึ้นภายในชุมชน และสิ่งสำคัญทางศูนย์ พัฒนาชนบทผสมผสาน (CBIRD) พบว่า ประชาชนบ้านลุ่มทองมีภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้น จึงอยากจะทำให้ความรู้และความคิด ชวนคุยให้ ประชาชนได้มองเห็นความสำคัญของการ พึ่งพาตนเอง โดยมีการจัดตั้งกองทุนข้าว เริ่มต้น 33 ถัง เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านได้ กู้ยืมไปกินภายในครัวเรือน ซึ่งมีหลักเกณฑ์ คือ ให้อีเอ็ม 3 ถัง คีนดอกเบี้ย 1 ถัง รวมเป็น 4 ถัง จากจุดเริ่มต้น 33 ถัง ได้กลายเป็น 1,000 ถัง นอกจากนี้ทางศูนย์พัฒนาชนบท ผสมผสาน (CBIRD) ให้เงินทุนกับชาวบ้าน จำนวน 1,500 บาท เพื่อเป็นกองทุนในการ พึ่งพาตนเองจนได้นำมาต่อยอดเป็นร้านค้า ชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงการ ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการก่อตั้งกลุ่มในการ แก้ไขปัญหาชุมชน และการดำเนินโครงการ อย่างมีประสิทธิภาพโดยให้ประชาชนได้ มีส่วนร่วมสอดคล้องกับความถนัดและ ความคุ้นเคยของชุมชน (จินตนา สุจจันท์, 2554, หน้า 120)

การทำนาของชุมชนบ้านลี้มทองยุคเริ่มต้นมีการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ได้ข้าวกะหมั้นดอกแฝง ข้าวเบื่อน้ำ ข้าวขาวดอกแหม่ง ข้าวจีบ ข้าวกระโทก ข้าวขาปอ ข้าวพวยขม ข้าวมะลิหางอน ข้าวม้า ข้าวไร่ใบ ข้าวยาวเศรษฐี ข้าวสอย เป็นต้น ผลผลิตที่ได้ก็นำไปขายที่โรงสีบ้านจะบวก โดยมีการบรรทุกใส่เกวียนขายในราคากระสอบละ 150 บาท นอกจากการนำไปจำหน่ายแล้วชาวบ้านก็นำไปแปรรูปข้าวได้แก่ ทำขนมจีน ทำหมี่ สาโท เหล้าป่า ขนมหวด ขนมหักบัว และขนมครก เป็นต้น ซึ่งการดำรงชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับธรรมชาติอยู่ แม้จะมีการใช้ปุ๋ยเคมีบ้าง คนในชุมชนอาศัยความหลากหลายและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตแบบพอเพียง เวลาเจ็บป่วยก็ใช้สมุนไพรจากป่า และหมอแผนไทยในการรักษา เป็นสังคมแบบเอื้ออาทร แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นผลทำให้ชุมชนบ้านลี้มทองในยุคก่อตั้งมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ การมีชีวิตร่วมกันของคนในชุมชนจึงเป็นการสร้างเสริม

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับมิติต่าง ๆ ของชีวิตชุมชน เช่น การผลิต การบริโภค การรักษาโรค การสันตนาการ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การจัดสวัสดิการให้กับคนในชุมชน สิ่งเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่คนในสังคมได้สะสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมา โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ เช่น การฝึกปฏิบัติ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการอบรมสั่งสอน ซึ่งมีผลทำให้สมาชิกของชุมชนได้เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง (นภากาศ หะวานนท์ เพ็ญศิริ จิระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง 2550, หน้า 24) ฉะนั้นการพัฒนาศักยภาพชุมชน จึงเป็นการเพิ่มขีดความสามารถองค์ความรู้ท้องถิ่น แล้วนำไปสู่การให้อำนาจแก่ประชาชน (Empowerment) ซึ่งการพัฒนาศักยภาพชุมชนจึงเป็นยุทธวิธีที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถรวมตัวกันขึ้นมาในรูปแบบขององค์กรประชาชน เน้นการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์สังเคราะห์วางแผน และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน บนพื้นฐานทรัพยากรท้องถิ่นซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเก็บรวบรวม

ข้อมูลประเด็นปัญหาด้านสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ตลอดจนวิถี การทำเกษตร เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ การทำ น้ำหมัก การใช้สารเคมีในการเพาะปลูก ระบบนิเวศดิน น้ำ ป่า ไร่นา เป็นต้น

2) ยุคเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูก ข้าวพันธุ์พื้นเมือง (พ.ศ. 2540-2552)

ในปี พ.ศ.2540 เป็นยุคแห่งการ เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตทางการเกษตร เน้น การปลูกเชิงพาณิชย์ โดยเริ่มให้ความสำคัญ ต่อการมีส่วนร่วมในการวางแผนจากระดับล่าง มุ่งการกระจายรายได้และความเจริญเติบโตไปสู่ ภูมิภาค และชนบททั่วประเทศ โดยสนับสนุน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ของตนเองและชุมชนให้มากขึ้น และให้ ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาการผลิตด้าน เกษตรกรรม การส่งเสริมการตลาด การจ้าง งาน เพื่อให้ประชาชนมีอาหารเพียงพอต่อการ บริโภค มีรายได้เพิ่มขึ้น สามารถเข้าถึงบริการ พื้นฐานทางสังคมในการดำรงชีวิต และสามารถ พึ่งพาตนเองให้ได้มากที่สุด การส่งเสริมจาก ภาครัฐจึงเป็นการเปิดโอกาสทางการค้าใน ภาคชนบท แต่ในขณะเดียวกันได้สร้างการ เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตในระดับชุมชน

ได้รับการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีการปลูก พืชเศรษฐกิจมากขึ้น ได้แก่ ยางพารา อ้อย มันสำปะหลัง เป็นต้น ซึ่งพืชเศรษฐกิจต้อง อาศัยพันธุ์ และการดูแลรักษา เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และมีการปล่อยสินเชื่อทางการเกษตร ให้กับประชาชนผ่านธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เพื่อเป็นต้นทุน ในการเพาะปลูก ซึ่งการปลูกพืชเศรษฐกิจ ก็มีภาวะความเสี่ยงทั้งด้านราคา และต้นทุน การผลิต เช่น ค่าแรงงาน พันธุ์พืช ค่าน้ำมันรถ ค่ายาฆ่าแมลง ค่ายาฆ่าหญ้า เป็นต้น ล้วนแล้ว มีต้นทุนที่สูงขึ้น ขณะเดียวกันราคาผลผลิตก็ ขึ้นอยู่กับกลไกการตลาดที่มีนายทุนเป็น ผู้กำหนด จนทำให้เกษตรกรบางคนที่มีการ ปลูกพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา มีภาระหนี้สินมากขึ้น บางคนก็ได้ ขายพื้นที่ของตนเองให้กับนายทุนหรือ ไปทำงานต่างถิ่น เพื่อนำรายได้มาใช้จ่ายใน ครอบครัว (อุทิศ ทาหอม สำนาน ฐระตา และ กนศ วงษา, 2561, หน้า 71) นอกจากนี้สภาพ ดินที่เคยอุดมสมบูรณ์กลับแข็งกระด้าง ดิน เค็ม พืชไม่เจริญเติบโต สารเคมีปนเปื้อนในน้ำ สำหรับอุปโภคบริโภค ส่งผลกระทบต่อ สุขภาพของเกษตรกรมากขึ้น การเกษตร

กระแสหลัก (Mainstream agriculture) ซึ่งเน้นการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อตอบสนองกระแสอุปสงค์ในตลาดเป็นหลัก ได้พัฒนาในประเทศไทยมาเป็นระยะเวลาหนึ่งก็ต้องประสบกับปัญหาและข้อจำกัดต่าง ๆ ในการผลิตเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะผลิตภาพที่ลดลง ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม การแพร่ระบาดของโรคแมลง ตลอดจนผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรผู้ผลิตและผู้บริโภค (ธันวา จิตต์สงวน, 2543, หน้า 74) จากการบอกเล่าของคนในชุมชนพบว่า ในช่วงการฉีดพ่นสารเคมี ประชาชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงเกิดโรคภูมิแพ้ เป็นไข้หวัด เป็นต้น

การประกอบอาชีพของคนส่วนใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าว ทำนา ทำไร่ ได้แก่ ปลูกอ้อย ปลูกมัน ข้าวโพด อาชีพรอง ได้แก่ เลี้ยงสัตว์ รับจ้างในภาคเกษตรในชุมชน และเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้การทำนา ทำไร่ ไม่ค่อยได้ผล ชุมชนได้มีการทดลอง ปรับปรุง เรียนรู้และสรุปบทเรียนหาประสบการณ์จากการปฏิบัติจริงในด้านอาชีพ เช่น การทำไร่ป่อ การทำไร่แบบใช้เทคโนโลยี ซึ่งต้องใช้ต้นทุนสูง ราคาผลผลิตไม่แน่นอน และขาดแคลนแหล่งน้ำในการเพาะปลูก

รวมทั้งขาดแคลนแหล่งเงินทุนของชุมชน ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนอ่อนแอและต้องพึ่งพาทายนอกมากขึ้น จนทำให้หลายครัวเรือนมีปัญหาด้านหนี้สินเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องอำนวยความสะดวกไม่ว่าจะเป็นพัดลม ตู้เย็น ทีวี หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เป็นต้น เงินจึงมีบทบาทมากขึ้น เพราะเรื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลายต้องใช้เงินซื้อ และเป็นความเจริญทางวัตถุที่มีผลต่อด้านจิตใจ ประกอบกับความเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการเพาะปลูกเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีการทำลายทรัพยากรป่าไม้ โดยการตัด โค่น ถาง บุกรุก เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น ประกอบกับมีหน่วยงานทางราชการมาส่งเสริมสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอ นางรอง กรมพัฒนาที่ดิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตรได้เข้ามาให้ความรู้ในการลด ละ เลิก การใช้สารเคมี ให้ผู้ยืมเงินอัตราดอกเบี้ยถูกจนทำให้เกษตรกรบางคนได้เป็นลูกค้า ธกส. การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด คือ การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองได้สูญหายไปจากชุมชน เนื่องจากได้มีการส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวตามความต้องการของตลาดจึงส่งผลกระทบต่อ

การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนเหลือเพียงข้าวจีบ ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวมะลิแดง เป็นต้น การทำเกษตรกรรม เน้นการเพาะปลูกเพื่อการขาย จึงก่อให้เกิดภาวะหนี้ตามมา เนื่องจากประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจในการผลิต เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา เป็นต้น ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจ จำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนต้องมีความรู้ในการดูแลรักษาอย่างถูกต้อง ประกอบกับมีเกษตรกรปลูกเป็นจำนวนมาก ทำให้ราคาผลิตผลตกลง ในที่สุดประชาชนก็เป็นหนี้สิน เนื่องจากไปกู้เงินมาทำการเพาะปลูก นำที่ดินไปจำนองกับนายทุน จนหลายคนเริ่มอพยพเข้าไปขายแรงงานต่างถิ่น การทำงานก่อสร้าง ขับแท็กซี่ หาบของขาย รับจ้างทั่วไป หรือไปรับจ้างต่างจังหวัด เป็นต้น บางครอบครัวทิ้งสามีภรรยา ทิ้งไร่นา ทิ้งลูกหลานให้อยู่กับตายาย บางครอบครัวไปทำงานต่างประเทศ บางคนประสบผลสำเร็จได้เงินมากมายร่ำรวย แต่บางครอบครัวก็เสียไร่นา จนกลายเป็นปัญหาของชุมชนในที่สุด การทำการเกษตรดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรและสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัญหาดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ และปัญหาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชทำให้

เกิดสารพิษตกค้างในสิ่งแวดล้อมและทำลายความสมดุลตามธรรมชาติ และผลกระทบต่อภูมิปัญญาไทย ความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาการเกษตรจากต่างประเทศ หรือการเชิญผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศมาวางรากฐานการเกษตรของไทย ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยถูกละเลย เนื่องจากความเชื่อถือที่ว่าไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่ทันสมัย ทำให้เกษตรกรเกิดความไม่มั่นใจ ขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตนเองที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นเวลานาน ทั้งหลายทั้งปวงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรประสบความล้มเหลว ขาดความมั่นใจ ไม่อยากที่จะเรียนรู้ ซึ่งหาว่าท่านที่มีความสำคัญในการประกอบอาชีพคือทุนทางปัญญาหรือที่เรียกว่าความรู้ ซึ่งครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “การที่เกษตรกรประสบกับความล้มเหลวในอาชีพ มีหนี้สินผูกพันจนกระทั่งไม่สามารถอยู่กับอาชีพของตนในชุมชนได้นั้นมีผลมาจากมีความรู้ไม่พอใช้ ดังนั้นคนที่จะสามารถยืนหยัดอยู่ในอาชีพของตนได้ จะต้องเป็นคนที่ยืนรู้อยู่ตลอดเวลา ต้องเอาวิชาการมาบวกกับอาชีพจึงจะได้เป็นวิชาชีพที่สามารถเลี้ยง

ตนเองและครอบครัวได้อย่างมีความสุข...” จากแนวคิดดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวในการดำเนินชีวิตของเกษตรกรรายย่อยที่อยู่ในชนบท ยิ่งพัฒนาประเทศตามแนวทางดังกล่าวก็ยิ่งทำให้เกษตรกรขาดความมั่นใจในความรู้ที่ตนมีอยู่จึงเกิดภาวะการณ์เลียนแบบมากกว่าการเรียนรู้ (อุทัย อันพิมพ์ นรินทร บุญพราหมณ์ และสุขวิทย์ โสภภาพ, 2554, หน้า 17) ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า การพัฒนาที่ผ่านมาของภาคการเกษตรแม้จะเป็นการส่งเสริมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติก็ตาม แต่ผลกลับก่อให้เกิดสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น ทั้งการก่อให้เกิดผลเสียต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยรวม นับได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวชุมชนบ้านลุ่มทองได้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากผลิตเพื่อยังชีพ เป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ จนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตรอย่างเห็นได้ชัดเจน

3) ยุคปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองแบบพึ่งพาตนเอง (2552 - 2561)

การทบทวนและสรุปบทเรียนร่วมกันของชุมชน จึงทำให้ได้เรียนรู้ถึงศักยภาพ

และปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน จึงได้มีการปรับเปลี่ยนการทำเกษตร เกิดการแสวงหาความรู้จากเครือข่าย เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้มาแก้ปัญหาตนเองบนพื้นฐานการทำเกษตรแบบยั่งยืน (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, 2548, หน้า 134) โดยชุมชนบ้านลุ่มทองได้ปรับเปลี่ยนการทำนา ทำไร่ ทำสวน โดยการนำสารเคมี ยาฆ่าหญ้า มาใช้ในการเพาะปลูกมากขึ้น ทำให้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศตามหัวไร่ ปลายนา จนได้มีหน่วยงานสารสนเทศจัดการทรัพยากรน้ำเข้ามาส่งเสริมการทำเกษตร ทฤษฎีใหม่ เพื่อให้เกษตรกรได้เห็นความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองโดยใช้ศาสตร์พระราช ในการพัฒนาตนเอง ซึ่งเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นระบบเกษตรกรรมที่เน้นการแก้ไขปัญหาภัยแล้งที่ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ และไม่มี ความมั่นคงทางด้านอาหารของเกษตรกร โดยแบ่งเป็น 3 ชั้นคือ

ชั้นที่ 1 เน้นเรื่องการจัดการน้ำ เพื่อสร้างผลผลิตและอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัว ทั้งพืชและสัตว์ เช่น พืชสวนครัว ไม้ยืนต้น พืชไร่ ปศุสัตว์ และ เลี้ยงปลา เพื่อเป็นรายได้เสริมและการลดค่าใช้จ่าย มีการจัดสรรที่ดินเพื่อการใช้ประโยชน์

ในเนื้อที่ขนาด 10-15 ไร่ คือ 30:30:30:10 ได้แก่ 30 % ของพื้นที่ให้มีการขุดสระเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้ 30 % ของพื้นที่ใช้เพาะปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มรายได้เสริมให้กับครอบครัว 30 % ของพื้นที่ในการทำนาหรือการปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัว และ 10 % ของพื้นที่ใช้เป็นบริเวณในการปลูกบ้านและสิ่งก่อสร้างเพื่อที่อยู่อาศัย

ขั้นที่ 2 เป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการผลิต การตลาด การจัดสวัสดิการ การศึกษา การรวมกับองค์กรภายนอก เพื่อขยายกิจการของกลุ่ม

ขั้นที่ 3 การร่วมมือกับแหล่งเงินทุนและพลังงานตั้งบริการ โรงสี ร้านค้า สหกรณ์ ช่วยกันลงทุน พัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการสร้างงานและสร้างอาชีพเสริมให้กับเกษตรกร (ศรีไพร บุญสังข์, 2546, หน้า 20) จากหลักการดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้หน่วยงานสารสนเทศจัดการทรัพยากรน้ำ บริษัท โคลา-โคลา และสำนักงานเกษตรอำเภอหนองระนอง ได้มุ่งเน้นการส่งเสริมการเกษตรให้ชุมชนบ้านลิ้มทองได้เห็นคุณค่าต่อการพึ่งตนเอง ใน พ.ศ.2551 ได้มีการขุดคลอง 80 พรรษา และ

โครงการแก้มลิงของบริษัท โคลา-โคลา มาช่วยสร้างสระในการเก็บกักน้ำเพื่อการเกษตร โดยให้ทั้งงบประมาณ การส่งเสริมความรู้ในการศึกษาดูงาน การให้อุปกรณ์ทางการเกษตร เช่น ท่อ PVC บัมพ์น้ำ ท่อน้ำหยด เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้มีสำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง ได้เข้ามาให้ความรู้ในการลด ละ เลิกการใช้สารเคมี โดยมุ่งเน้นการปลูกพืชหมุนเวียน ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ในการปรับปรุงสภาพดินให้เหมาะแก่การเพาะปลูกซึ่ง ทิพวรรณ สิทธิรังสรรค์ (2542, หน้า 2-3) นักวิชาการด้านปฐพีวิทยาได้อธิบายว่าการปลูกพืชที่ลดต้นทุนต้องเน้นการเลียนแบบธรรมชาติ ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ส่วน อันได้แก่ ดิน พืช และแมลง คือ การปรับปรุงดินให้มีคุณภาพ การใช้ระบบการปลูกพืชหลายชนิดและการอนุรักษ์แมลงที่มีประโยชน์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) การปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์คลุมดินและการปลูกพืชหมุนเวียน

(2) การใช้ระบบการปลูกพืชหลากหลายชนิด โดยการปลูกพืชหมุนเวียนปลูกพืชแซม เพื่อจำลองธรรมชาติมาไว้ในไร่นา

ช่วยป้องกันการระบาดของโรคและแมลง

3. การอนุรักษ์แมลงที่มีประโยชน์ โดยลดการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช เพราะสารเคมีทำลายแมลงศัตรูพืช ทำลายตัวห้ำและตัวเบียนที่เป็นตัวทำให้เกิดสมดุลของแมลงตามธรรมชาติ ฉะนั้นหัวใจของการทำเกษตรธรรมชาติอยู่ที่ดินดี เนื่องจากพืชเจริญเติบโตขึ้นมาจากดิน อาศัยดินที่เกาะยึดของรากพืช ได้รับธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืชจากดิน และนอกจากนี้ ดินยังมีจุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของพืชด้วย ดังนั้นจึงต้องมีการปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ มีคุณสมบัติทางเคมี ชีวภาพ และกายภาพดี ซึ่งจะส่งเสริมให้พืชเจริญเติบโตดี มีความแข็งแรง สามารถต้านทานศัตรูพืชได้ดีและได้ผลผลิตดีตามไปด้วย จากองค์ความรู้ดังกล่าวจึงเป็นการชี้ให้เห็นว่า การที่มีหน่วยงานมาอบรมให้ความรู้ ตลอดจนการไปศึกษาดูงาน เพื่อเป็นการปรับเปลี่ยนแนวคิด และให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ได้แก่ ไปศึกษาดูงานที่เขาหินซ้อน ศูนย์กสิกรรมไร้สารพิษ ชุมชนอินแปลง เขาวัง และ Cooping Farm เพื่อให้

เกษตรกรได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ผู้ที่ดำเนินการตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ หลังจากทุกคนได้ไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ แล้วจึงได้นำแนวคิดมาทำในพื้นที่ตนเอง เช่น ปลูกกล้วย ขุดสระเลี้ยงปลา ปลูกต้นไม้ ทำปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองแบบปลอดสารพิษ เพื่อกินภายในครัวเรือน บางคนก็ปลูกพืชขายแต่เน้นการผลิตแบบปลอดสารพิษ เช่น ข้าวจีบ ข้าวเหลืองปลาข้าว ข้าวมะลิแดง เป็นต้น ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านลุ่มทองเริ่มกลับมาสู่การพึ่งพาตนเองอีกครั้ง เน้นการปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกจากการใช้สารเคมีก็มาใช้ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ผสมผสานมากขึ้น โดยมีการปลูกไม้ยืนต้น พืช ผัก แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ (1) พืชระยะสั้นเป็นพืชที่ปลูกกินในระดับครัวเรือน เช่น ถั่ว พริก ข่า ตะไคร้ มะเขือเทศ เป็นต้น (2) พืชระยะปานกลางมีความคงทนในระดับหนึ่ง ได้แก่ สมุนไพร มะนาว กล้วย เป็นต้น และ (3) พืชที่มีอายุยาวนาน เช่น มะขาม มะม่วง ขนุน มะพร้าว เป็นต้น ซึ่งการทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเองเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการพึ่งพาตนเองภายใต้กระแสยุคโลกาภิวัตน์

ตลอดจนการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ เน้นการปลูกเพื่อเลี้ยงชีพ เหลือแบ่งปัน และนำผลผลิตไปขายตามท้องตลาดหรือตามชุมชน โดยเฉพาะการปลูกพืชผักสวนครัวหลายชนิด เช่น กัลฉ่าย ข้าว พริก ข่า ตะไคร้ มะเขือ มะพร้าว ฝรั่ง เป็นต้น นอกจากนี้คนในชุมชนยังได้มีการขุดสระเลี้ยงปลา เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน อาหารการกินก็จะนำแลกเปลี่ยนกันและขายภายในชุมชน

จากการบอกเล่าของนายสมควร ขำวงศ์ อายุ 61 ปี อาชีพเกษตรกร และเกษตรกรผสมผสานภายในครัวเรือน ได้ให้ข้อมูลว่า “หลังจากมีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมให้ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ ในพ.ศ. 2552 เริ่มปลูกต้นไม้ในปีพ.ศ. 2553 เช่น กัลฉ่าย มะพร้าว ฝรั่ง ขนุน เป็นต้น ขุดสระเลี้ยงปลาประมาณ 3,000 ตัว ในพื้นที่ 2 ไร่ ปัจจุบันปลูกไผ่ กัลฉ่าย ฝรั่งเพิ่มขึ้นอีก แต่เงินทุนยังไม่เพียงพอ การปลูกต้นไม้และเลี้ยงปลาทำกับครอบครัว ครั้งแรก ภรรยาไม่ชอบเรื่องการปลูกต้นไม้ เลี้ยงปลาแบบนี้ และไม่ชอบที่จะให้ไปขุดสระทำแบบนี้เปลืองพื้นที่การทำนา เพราะเห็นว่าการทำการเกษตรแบบนี้ไม่ใช่เรื่องง่ายที่ใคร ๆ ก็ทำได้ ปัจจุบันภรรยามีแนวคิดที่เปลี่ยนไป

และช่วยเหลือ สนับสนุน เพราะเห็นความตั้งใจและทำอย่างจริงจัง ได้ขายปลา กัลฉ่าย มะพร้าว ฝรั่ง มะนาว พันธุ์ไม้ มีรายได้เพิ่มขึ้น สุขภาพร่างกายตอนนี้ แข็งแรงมีความสุขมาก ไม่เจ็บป่วย” ปัจจุบันชุมชนบ้านลุ่มทองได้เกิดกลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มเข้มแข็ง คือ กลุ่มที่มีการเพาะปลูกทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ได้แก่ (1) นายสมควร ขำวงศ์ (2) นางหงษ์ จันทร์เทศ (3) นางสาวม่าน ชูเชิดเชื้อ (4) นายเสตะ วุฒิเกรียงไกร (5) นายไพรัตน์ แสงรัมย์ (6) นายเวง ทวีชาติ และ (7) นางสนธิทิพย์นางรอง

(2) กลุ่มปานกลาง คือ กลุ่มที่มีการเพาะปลูกทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ตั้งแต่ 3-4 ปี ได้แก่ (1) นายสำราญ บุญกองชาติ (2) นางพัศดี กลิ่นสีสุข (3) นายหยก ทองคำ (4) นางปาด กิ่งกระโทก และ (5) นางประสิทธิ์ ปรีชาพุด

(3) กลุ่มเริ่มต้น คือ กลุ่มที่มีการเพาะปลูกทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ตั้งแต่ 1-3 ปี ได้แก่ (1) นางพะเยา วิเศษพันธ์ (2) นางสุตา พายาม (3) นาง

วรรณศรี เนตรกุล (4) นางจรัญ คนชุม (5) นาย
ธนุพล อังกาบเพ็ชร (6) นางทอย รักษ์พงษ์
และ (7) นางสุภาพ แก้วกุล

ผลจากการขับเคลื่อนชุมชน
บ้านลุ่มทองส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐและภาค
เอกชน เช่น ศูนย์วิจัยข้าวจังหวัดนครราชสีมา
สำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง มูลนิธิไทยคม
ได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณ การอบรมให้
ความรู้ การส่งเสริมการทำเกษตรปลอดภัย
เป็นต้น ซึ่งเป็นการทำให้เห็นถึงสมาชิกใน
ชุมชนลุกขึ้นมาจัดการปัญหาด้วยตนเอง
(สนธยา พลศรี, 2556, หน้า 106) ตลอดจนมี
วัตถุประสงค์ที่จะทำนา ทำไร่ ทำสวนแบบ
ปลอดภัยพิษ มุ่งสู่การผลิตที่เป็นมิตรกับ
สิ่งแวดล้อม ปัจจุบันชุมชนบ้านลุ่มทอง
ได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการเพาะปลูกเน้น
การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและวิถีการดำเนิน
ชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟู
การดำรงรักษาไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของ
ระบบนิเวศ สภาพแวดล้อมของหัวไร่ปลายนา
สร้างระบบความเกื้อกูล สมดุลต่อธรรมชาติ
เกิดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่คำว่า
“เศรษฐกิจพอเพียง” และความมั่นคงทางอาชีพโดย
ทางอาหาร การทำเกษตรกรรมพึ่งตนเองจึง

เป็นการลดภาวะปัจจัยเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นใน
อนาคต โดยคำนึงถึงผลกระทบด้านสังคม
เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม มุ่งให้เกิดการ
เกื้อหนุน สร้างความสมบูรณ์และความสมดุล
ของระบบนิเวศในหัวไร่ปลายนาให้เห็น
คุณค่าของดิน น้ำ ต้นไม้ และภูมิปัญญาดั้งเดิม
ของบรรพบุรุษที่สอนให้คนในชุมชนเคารพ
ต่อพระแม่ธรณี พระแม่คงคา พระแม่โพสพ
ไม่ให้ทำลายสภาพดิน น้ำ ใสสารเคมีในพื้นที่
ไร่นา ให้ความสำคัญกับการผลิตที่ตอบสนอง
ความจำเป็นพื้นฐานของครัวเรือนสร้างเศรษฐกิจ
พอเพียงอันก่อให้เกิดการพึ่งตนเอง

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2552
ชุมชนบ้านลุ่มทองเริ่มก่อตั้งกลุ่มข้าวพันธุ์
พื้นเมือง โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนัก
งานเกษตรอำเภอ เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกร
ปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าวและทำการส่งเสริมการ
ปลูกข้าวอินทรีย์ นอกจากนี้ยังได้มีหน่วยงาน
ศูนย์วิจัยพันธุ์ข้าวจังหวัดนครราชสีมา ได้มา
สนับสนุนส่งเสริมทั้งด้านพันธุ์ข้าว ความรู้
ด้านการเพาะปลูก ตลอดจนงบประมาณใน
การศึกษาดูงานจากพื้นที่ต้นแบบ โดยเริ่ม
ก่อตั้งกลุ่มจากบุคคลที่สนใจ จำนวน 10 คน
โดยทางมูลนิธิไทยคมได้มาให้การสนับสนุน

การก่อตั้งขึ้นเป็นโรงสีข้าวชุมชน จำนวน 500,000 บาท เพื่อให้ประชาชนได้มีการนำข้าวที่ปลูกมาแปรรูปและส่งขายให้กับทางมูลนิธิไทยคมเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังได้มีการพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นการให้เกษตรกรได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่าย ตลอดจนได้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการทำเกษตรอินทรีย์ที่มุ่งเน้นการปรับสภาพดิน โดยการใช้อินทรีย์วัตถุ ไล่ ไล่ เลิกการใช้สารเคมีในหัวไร่ปลายนา จากการให้ข้อมูลของนางสนธิทิพย์นางรองได้เล่าว่า "ในยุคแรก ๆ ก็มีทางเกษตรอำเภอ มูลนิธิไทยคมมาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกเมล็ดพันธุ์ เริ่มต้นก็ทำเพื่อกินเหลือก็ขาย พอดำเนินการได้สักพัก เขาเห็นชาวบ้านสามารถดำเนินการได้ ก็ได้มีการส่งเสริมสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง มีการลงทำโรงสีข้าวชุมชน แปรรูปข้าว ส่งขายให้กับมูลนิธิไทยคม การสั่งมาแต่ละครั้งก็จะจำนวนมาก ทางกลุ่มก็ได้ซื้อข้าวจากสมาชิกในราคาที่สูงกว่าท้องตลาด แล้วนำมาสี บรรจุใส่ถุงแล้วจัดส่งให้กับทางไทยคม" จากคำพูดดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นว่าชุมชนบ้านลิ้มทองได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและ

เอกชนอย่างต่อเนื่อง

2. สถานการณ์ปัญหาของกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลกับสถานการณ์ปัญหาของกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ปัจจุบันกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์กำลังเผชิญกับปัญหาด้านการตลาด การบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็ง และการขยายกลุ่มที่ชัดเจน มีรายละเอียด ดังนี้

1) ปัญหาด้านการตลาดพบว่า การผลิตข้าวอินทรีย์ไม่มีตลาดรองรับที่ชัดเจน เพราะปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 13 ครัวเรือนได้มีการปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกจากเคมีมาเป็นอินทรีย์ระยะเวลา 3-5 ปี เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และสมาชิกบางคนก็มีใบรับรองจากกรมการข้าวว่าผ่านการตรวจมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และสมาชิกบางคนก็ได้ใบรับรอง GAP (Good Agricultural Practices) การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องมาส่งเสริม หรือมาให้ความรู้เกี่ยวกับการนำผลผลิตไปขายในตลาดเฉพาะอินทรีย์ มีเพียงการติดต่อจากกลุ่มเครือข่ายปราชญ์

ชาวบ้านแต่การสั่งแต่ละครั้งก็ไม่ได้สั่งเป็นจำนวนมาก ทางสมาชิกจึงต้องการแสวงหาตลาดเฉพาะ เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกอีกด้วย จึงส่งผลกระทบต่อความคิดเห็นของกลุ่มที่ไม่สามารถสร้างความแตกต่างของกลุ่ม ตลอดจนการสร้างเชื่อมั่นให้กับกลุ่มผู้บริโภคที่สนใจข้าวปลอดสารพิษ การที่ทางกลุ่มมีใบรับรอง GAP หรือ มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จึงเป็นเพิ่มช่องทางการตลาดเพิ่มขึ้น

2) การบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็งพบว่า ปัจจุบันยังไม่มีกรรวมกลุ่มที่ชัดเจน แม้ว่าจะมีการส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการรวมกลุ่ม แต่การรวมกลุ่มข้าวอินทรีย์บ้านลี้มทอง ยังมีปัญหาการบริหารจัดการกลุ่มหลายอย่าง เช่น ปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นการบริหารจัดการเพียงคนเดียว มีการจัดโครงการการทำงานเป็นกลุ่ม แต่ไม่มีการประชุม ระดมสมอง การตรวจสอบการเงินและบัญชี

จากการบอกเล่าของสมาชิกเล่าว่า “การบริหารจัดการกลุ่มไม่มีจริงหรือก็มีเพียงการจัดโครงสร้างกลุ่ม และมีการดำเนินการทั้งด้านการเงิน การขาย และเงิน ทุกอย่างอยู่ที่คนเดียว ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าไปมีส่วน

ร่วม เวลามีข้าวมาขายก็จะสั่งซื้อกับชาวบ้าน แล้วก็จ้างชาวบ้านไปบรรจุช่วย สีข้าวช่วย แล้วก็ถ่ายรูปส่งให้กับหน่วยงาน หรือเครือข่าย โดยใช้คำว่า ‘ชาวบ้านลี้มทองบรรจุข้าวขายพร้อมเพรียงกัน’ ซึ่งส่งให้เขาก็เชื่อ ก็เลยงงว่ามันเป็นการบริหารจัดการกลุ่มอย่างไร และคนในชุมชนก็ไม่อยากจะไปยุ่งกลัวผิดใจกัน”

จากคำพูดดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นว่า การบริหารจัดการกลุ่มข้าวอินทรีย์เป็นเพียงการสร้างกลุ่มขึ้นมาเพื่อขอการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ขาดการมีส่วนร่วมและการสร้างกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนการตรวจสอบถ่วงดุลด้านการเงิน การปันผลประโยชน์ จึงทำให้เกิดปัญหาซ้ำซ้อนจนปัจจุบันกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งของคนในชุมชนบ้านลี้มทอง ดังนั้น การบริหารจัดการกลุ่ม จึงเป็นกระบวนการที่ผู้นำใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่าง ๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่าง ๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กร โดยการตระหนักต่อความสามารถ ความถนัด ความต้องการ และความมุ่งหวังในด้านความเจริญก้าวหน้า ในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์กรควบคู่ไปด้วย องค์กรจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่

กำหนด (ฮามีเสาะ เจ๊ะเต็ง, 2558) การบริหารจัดการกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้กลุ่มเกิดการขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ กลุ่มต้องมีความโปร่งใส เป็นธรรม ตรวจสอบได้ หากไม่สามารถดำเนินได้ก็ย่อมก่อให้เกิดปัญหาของสมาชิกภายในกลุ่มทั้งในปัจจุบันและอนาคต

3) การขยายกลุ่มที่ชัดเจนพบว่า ยังไม่มีการขยายกลุ่ม มีเพียงการตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่เพียงเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นการทดลองทำ หรือ ทำเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน แต่ยังไม่มีการทำขายอย่างจริงจัง เนื่องจากมีปัญหา ด้านสภาพแวดล้อมบริเวณใกล้เคียงยังใช้เคมี

จากการให้ข้อมูลของ นางสาวอง วัชพีช ได้เล่าว่า “นาของดิฉันข้าวปลอดสารพิษ โดยใช้สารจากปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ แต่พื้นที่นาข้าง ๆ กัน รอบ ๆ กัน ยังใช้เคมีอยู่ การใช้น้ำก็มีการปนเปื้อนอยู่ การฉีดพ่นในแต่ละครั้งก็มีลมพัดเข้าในทีนาเรา เพราะเราไม่มีการปลูกพืชกันชนไว้ เคยชวนเขา บอกเขาว่าให้ปรับเปลี่ยนมาใช้อินทรีย์ เขาก็บอกว่า ขนาดเราทำอินทรีย์เรายังต้องนำข้าวไปขายที่โรงสีเดียวกับเขา แล้วทำไมเขาต้องทำเหมือนเรา และที่สำคัญผลผลิตเขาดีด้วย”

จากคำพูดดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นว่าประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการแปลงข้าว เช่น การพักน้ำ ปลูกพืชกันชน เพื่อเป็นการลดสารปนเปื้อนที่จะเข้ามาในแปลงนาของเกษตรกร จึงกลายเป็นข้อจำกัดในการขับเคลื่อนการดำเนินการกลุ่ม ตลอดจนการขยายกลุ่มให้ประชาชนในหมู่บ้าน เห็นคุณค่าและความสำคัญของการผลิตข้าวอินทรีย์

รายชื่อสมาชิกกลุ่มข้าวอินทรีย์บ้านลิมทอง

ที่	ชื่อ-นามสกุล	จำนวนไร่	ผลผลิตที่ได้	ใบรับรองมาตรฐาน
1	นายสมควร ขำวงศ์	4	4,000 ก.ก.	-
2	นางจริยา พระงาม	17	1,320 ก.ก.	-
3	นางวรรณศรี เนตรกุล	7	2,600 ก.ก.	-
4	นางสำรอง วัชพีช	18	1,440 ก.ก.	-
5	นางหังน จันท์เทศ	4	2,100 ก.ก.	-
6	นางปวีณา ผลเลไลย์	5	2,300 ก.ก.	-
7	นายทอง ขำวงศ์	4	2,200 ก.ก.	-
8	นายไพรัตน์ แสงรัมย์ย์	4 ไร่ 2 งาน	2,400 ก.ก.	-
9	นายบุญแสน แก้วกุล	10	4,300 ก.ก.	-
10	นายเสนอ บุญกองชาติ	4	2,200 ก.ก.	GAP
11	นายแวง ทวีชาติ	3	1,200 ก.ก.	-
12	นางสายม่าน ชูเชิดเชื้อ	8	4,200 ก.ก.	-
13	นายวิน กรงกระโทก	5	2,200 ก.ก.	-
14	นางสนิท ทิพย์นางรอง	25	6,800 ก.ก.	GAP มาตรฐานเกษตรอินทรีย์
15	นายวีระฉัตรย์ ทองคำ	4	1,700 ก.ก.	-
16	นางพะเยา วิเศษพันธ์	5	1,500 ก.ก.	-
17	นางวีรัตน์ กิจสีสุข	4	1,500 ก.ก.	-

3. รูปแบบเสริมสร้างความเข้มแข็ง กลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิมทอง ตำบล หนองโอบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

จากการจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับ
ชุมชน จำนวน 50 คน เพื่อค้นหาแนวทางการ
สร้างความเข้มแข็งของกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมือง

นั้นพบว่า ในปัจจุบันชุมชนยังขาดองค์ความรู้
4 ประการ ได้แก่ (1) การบริหารจัดการกลุ่มที่มี
ประสิทธิภาพ (2) การตลาดข้าวปลอดสารพิษ
(3) การแปรรูปข้าวที่หลากหลาย และ (4) การ
สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเพิ่มผลผลิต
ทางการเกษตรจึงได้ข้อมูลสรุปพร้อมกันว่า ควรไป

ศึกษาดูงาน ฝึกอบรมในพื้นที่ชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้มาสู่การพัฒนา จึงได้ไปศึกษาดูงาน ณ พุทธสถานศิรชะอโศก และราชธานีโศก เกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่ม การปลูกผักปลอดสาร อาหารปลอดภัย จากนั้นคณะผู้วิจัยได้จัดเวทีสรุปบทเรียนองค์ความรู้ที่จะนำมาพัฒนา เพราะการรวมกลุ่มของชุมชนคือ ต้องการสร้างรายได้เพิ่มขึ้น เพื่อให้เพียงพอต่อการครองชีพของคนในชุมชน มีการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ในด้านเงินทุนและความรู้เพื่อประกอบอาชีพ อีกทั้งต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544, หน้า 5) นภาพรณี หะวานนท์ พิสมัย รัตนโรจน์สกุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง (2550, หน้า 81) ได้กล่าวว่าการรวมกลุ่มเป็นขั้นตอนแรกและขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เพราะการรวมกลุ่มเป็นการสร้างเครือข่าย ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในชุมชน เพื่ออุดมการณ์และแนวทางในการปรับตัวร่วมกัน การรวมกลุ่มจึงทำให้เกิดหรือเสริมพลังของ "ความเป็นชุมชน" ให้มีแรงเกาะเกี่ยวแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ฉะนั้นการดำเนินการ

วิจัยร่วมกันกับชุมชนจึงทำให้ชุมชนได้เห็นปัญหาข้อจำกัดของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับชุดิมา สัจจามันท์ (2553, หน้า 51) ได้กล่าวว่า การวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาวิชาการ การศึกษามีบทบาทหน้าที่หลักในการถ่ายทอด หรือเผยแพร่ความรู้ และการวิจัยคิดค้น แสวงหา และพัฒนาความรู้ใหม่ทั้งสองด้านคือ เป็นทั้งการถ่ายทอด สืบทอด สะสม และเพิ่มพูนความรู้เพื่อเป็นต้นทุนและต่อยอดการพัฒนาการใช้ข้อมูลวิจัยมาสร้างการมีส่วนร่วมให้ชุมชนได้เกิดการระดมสมอง ค้นหาทางออกบนปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน จนเกิดรูปแบบการสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง ได้แก่ รูปแบบการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มและรูปแบบเพิ่มช่องทางการจำหน่ายข้าวปลอดสารพิษมีรายละเอียด ดังนี้

1) รูปแบบการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่ม

คณะผู้วิจัยและนักวิจัยชุมชนบ้านลิ้มทอง พร้อมทั้งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทองระดมสมองร่วมกัน จนเกิดการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมือง ชุมชนบ้านลิ้มทอง โดยแบ่งออกเป็น

ประธาน รองประธาน เลขานุการ การเงินบัญชี ฝ่ายการตลาด ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และสมาชิกกลุ่ม เพื่อให้มีการบริหารจัดการที่มีรูปแบบที่ชัดเจน พร้อมทั้งทำให้สมาชิกเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง พร้อมทั้งได้ร่วมกันสร้างคติกากลุ่ม เพื่อเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันมีรายละเอียดดังนี้

(1) สมาชิกกลุ่มชาวพันธุ์พื้นเมืองต้องขายข้าวให้กลุ่มเท่านั้น

(2) สมาชิกทุกคนต้องเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ

(3) การปันผลการเงินให้แก่สมาชิกได้แก่

3.1) สมาชิกการตลาดได้ ให้คิดค่าส่วนต่างให้แก่สมาชิก

3.2) มีปันผลรายได้กลุ่มปีละ 1 ครั้ง คิดเป็น 10% ของรายได้ทั้งหมด

3.3) ค่าตอบแทนการบรรจุข้าวอยู่ในคุณพินิจของคณะกรรมการกลุ่ม โดยยึดตามเสียง โหวตเกินครึ่งของสมาชิกที่มาประชุม

(4) บทลงโทษ ได้แก่

4.1) เตือน

4.2) ปรับ

4.3) ไล่ออก

(5) การประชุมกลุ่ม กำหนดเดือนละครั้ง

(6) หากสมาชิกเอาเงินของกลุ่มไปใช้ ต้องถูกลงโทษตัดออกจากสมาชิกกลุ่ม

(7) การระดมทุน ได้ไม่เกิน 500 บาท

(8) ค่าสมาชิก 100 บาท

(9) กรอกใบสมัครสมาชิกแรกเข้า

(10) ห้ามใช้สารกำจัดวัชพืช แต่ใช้ปุ๋ยเคมีได้ไม่เกิน 5 กิโลกรัมต่อไร่

นอกจากนี้ทางกลุ่มชาวพันธุ์พื้นเมืองบ้านลุ่มทองยังได้ตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มข้าวปลอดสารบ้านลุ่มทอง” เพื่อเป็นสื่อกลางให้ลูกค้าที่สนใจข้าวปลอดสารได้รู้จัก ขณะเดียวกันกลุ่มชาวพันธุ์พื้นเมืองบ้านลุ่มทองยังมีวัตถุประสงค์ที่มีความพร้อมที่สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของกลุ่ม ได้แก่ มีเครื่องสีข้าวขนาดเล็กสามารถทำการสีข้าวให้กับสมาชิกในหมู่บ้านได้ มีอาคารสถานที่รองรับข้าวของสมาชิกที่มีขนาดใหญ่ และขนาดกลางสามารถรองรับการทำกิจกรรมการแปรรูปข้าวของสมาชิกได้ มีเครื่องแปรรูปข้าวสุญญากาศ มีพัดลมเป่าซึ่งใช้ในกระบวนการสีข้าวทำให้แยกเศษละอองหรือสิ่งเจือปนออกจากข้าว มีสมาชิกในกลุ่มที่ผลิตข้าวปลอดสารพิษ จำนวน 1 คน

โดยมี 2 คน ที่ผ่าน GAP และมีสมาชิกกำลังดำเนินการเพิ่มการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองปลอดสารพิษ อีก 13 คน ได้แก่ ข้าวจีบ ข้าวหอมนิล ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวเหลืองปลาข้าวมะลิแดง ซึ่งมีหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุน ได้แก่ เกษตรอำเภอ และศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมา (อำเภอพิมาย) นอกจากนี้ยังมีกองทุนหมู่บ้านที่จะนำมาใช้ในการรับซื้อข้าวจากสมาชิกในชุมชน จำนวน 200,000 บาท

2) รูปแบบการเพิ่มช่องทางจำหน่ายข้าวปลอดสารพิษ

รูปแบบการเพิ่มช่องทางการตลาดของกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทองมี 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) ช่องทางการตลาดในกลุ่มเครือข่ายข้าวปลอดสารพิษจังหวัดบุรีรัมย์ (2) ช่องทางการตลาดกับหน่วยงานภาครัฐ (3) ช่องทางการตลาดกับหน่วยงานภาคเอกชน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

(1) ช่องทางการตลาดในกลุ่มเครือข่ายข้าวปลอดสารพิษจังหวัดบุรีรัมย์ โดยเน้นประชาสัมพันธ์ข้อมูลผ่าน อี-คอมเมิร์ซ (e-commerce) ผ่านช่องทาง Facebook Line ให้กับสมาชิกที่สนใจข้าวพันธุ์พื้นเมืองปลอดสารพิษไปรับประทาน ได้แก่ กลุ่มปราชญ์

ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มชมรมผู้สูงอายุจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

(2) ช่องทางการตลาดกับหน่วยงานภาครัฐ โดยสร้างความร่วมมือกับสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอนางรอง สำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง และโรงพยาบาลนางรองให้ช่วยประชาสัมพันธ์แก่กลุ่มบุคคลที่สนใจต้องการซื้อข้าวพันธุ์พื้นเมืองปลอดสารพิษ ซึ่งในแต่ละครั้งจะมีการสั่งซื้อข้าวจากแพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลอำเภอนางรอง จำนวน 200 - 300 กิโลกรัม เพื่อนำไปรับประทานและเป็นข้าวให้กับผู้ป่วยในโรงพยาบาล

(3) ช่องทางการตลาดกับหน่วยงานภาคเอกชน จะมีมูลนิธิไทยคมเป็นองค์กรที่มีการสั่งซื้อข้าวจากกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ปลอดสารพิษเป็นจำนวนมาก ประมาณ 20-30 ตัน เพื่อนำไปรับประทานและเป็นของฝากให้กับพนักงานของมูลนิธิไทยคม ผลจากการสั่งซื้อเป็นจำนวนมาก จึงเป็นสาเหตุที่สำคัญทำให้กลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองบ้านลิ้มทอง ต้องมีการขยายกลุ่มและเพิ่มคุณภาพข้าวให้ได้มาตรฐาน เช่น ใบริบรองจาก

GAP มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น ซึ่งเป็น การก้าวนิยามมาตรฐานความสะอาดและปลอดภัย และยังเป็นการเพิ่มช่องทางการตลาดให้กว้างขึ้น อีกด้วย อีกทั้งยังเป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ ให้กับเกษตรกรในชุมชน ตอบโจทย์นโยบาย รัฐบาลที่ต้องการให้เกษตรกรสามารถรวมกลุ่ม การผลิตให้เข้มแข็ง เพิ่มอำนาจการต่อรองจาก ผู้ค้าคนกลางและจุดหมายปลายทาง คือ การให้ ชุมชนเกิดการพึ่งตนเองได้

ดังนั้นการเกิดชุมชนเข้มแข็งของกลุ่ม จึงเป็นทิศทางไปสู่การพัฒนาประเทศเพราะการที่ ชุมชนเข้มแข็งทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้พัฒนา บนพื้นฐานทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมที่ สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจน เกิดการผสมผสานความรู้ภายนอกชุมชนที่ใ้ การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น การอบรม ความรู้ การสนับสนุนบุคลากร และสนับสนุน งบประมาณ ให้ประชาชนเป็นทุนที่ใช้สำหรับการ พัฒนาชุมชนตนเอง (อุทิศ ทาหอม, 2561, หน้า 284) การดำเนินการที่มีการรวมตัวของ กลุ่มคนจึงจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างเพื่อให้เกิด การทำงานร่วมกันอย่างเป็นระเบียบและมี ประสิทธิภาพ กำหนดบทบาทหน้าที่ให้แก่ สมาชิกของกลุ่มโดยผ่านระบบโครงสร้างกลุ่ม

เพื่อสมาชิกจะได้ดำเนินกิจกรรมให้บรรลุ วัตถุประสงค์ตามที่กลุ่มกำหนด (สุภาวดี เจริญเศรษฐมม, 2558, หน้า 70) ฉะนั้นการจัด โครงสร้างกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชน บ้านลุ่มทอง จึงเป็นการสร้างอำนาจและพลัง การต่อรองกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาค เอกชน ในการสร้างทางเลือกของเกษตรกร และสะท้อนให้เห็นการพึ่งพาตนเองของชุมชน ที่ไม่ยอมแพ้ต่อสถานการณ์ปัญหาราคาข้าว ตกต่ำในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังสร้างภูมิคุ้มกัน ทางสังคมที่รองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะ เกิดขึ้นในอนาคต

อภิปรายผล

การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของการ พัฒนาชุมชนท้องถิ่น ทำให้ประชาชนกำหนด ความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ด้วยตัวเอง โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจ มีลักษณะคือ (1) การมีส่วนร่วมในการศึกษา ชุมชน ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนิน ชีวิต ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็น ข้อมูลเบื้องต้นในการร่วมกันค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนความสำคัญของ

ปัญหา (2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน (3) การมีส่วนร่วมการดำเนินการพัฒนา (4) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนา (5) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543, หน้า 143) เพื่อให้เห็นการขับเคลื่อนชุมชนต่อไปสู่ความเข้มแข็ง ความเอื้ออาทร ความเอื้อเพื่อเอื้อแก่ ความเสียสละที่มีต่อกันระหว่างคนในชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นฐานที่แข็งแรงหรือเป็นภูมิปัญญาระดับชุมชนสำหรับการต่อต้านปัจจัยต่าง ๆ ที่มาจากนอกชุมชน (อกิน รพีพัฒน์, 2542, หน้า 3) สามารถบริหารจัดการตนเอง จัดการทรัพยากร มีความรักท้องถิ่น เคารพในวัฒนธรรม ภูมิปัญญา มีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย พოอยู่พอกิน มีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและสมดุลกับธรรมชาติ (เสรีพงศ์พิศ, 2548, หน้า 5) ดังนั้นการเกิดความเข้มแข็งของชุมชนนั้นต้องพัฒนาแบบองค์รวมโดยการพัฒนาชุมชน และสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้การพัฒนาองค์กรต้องกระทำโดยคนในชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ มีปัญหา มีความต้องการในการแก้ปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งมีความรัก ความเอื้ออาทรจริงใจต่อกันภายใต้ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และความ

ต้องการที่แท้จริงของชุมชน จึงจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน คณะผู้วิจัยขอเสนอประเด็นการอภิปรายผล ดังนี้

1. พัฒนาการกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ชุมชนบ้านลิ้มทอง มีพัฒนาการชุมชนแบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคก่อตั้งชุมชนกับการเพาะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ยุคเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง และยุคปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองแบบพึ่งพาตนเองทั้ง 3 ยุคนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางการเกษตรตั้งแต่การผลิตเพื่อยังชีพ มาผลิตเพื่อพาณิชย์ จนทำให้ระบบนิเวศในการทำนา ทำไร่ ทำสวนได้รับผลกระทบ จนกระทั่งชุมชนได้นำองค์ความรู้ศาสตร์พระราชามาประยุกต์ใช้ในการทำเกษตร โดยเฉพาะการปลูกข้าวปลอดสารจนทำให้เกิดการรวมกลุ่มจำนวน 17 คน ในการทำเป็นเกษตรกรต้นแบบ จนทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเห็นความสำคัญ ได้แก่ ศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมา สำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง มูลนิธิไทยคม เป็นต้น ได้เข้ามาสนับสนุนทั้งด้านความรู้ บุคลากร และงบประมาณ ในการขับเคลื่อนการทำข้าวปลอดสารบ้านลิ้มทอง

2. สถานการณ์ปัญหาของกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าปัจจุบันชุมชนบ้านลิ้มทองกำลังเผชิญกับปัญหา 3 ด้าน คือ (1) ปัญหาด้านการตลาด (2) การบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็ง (3) การขยายกลุ่มที่ชัดเจน ซึ่งยังไม่สามารถจัดการกับปัญหาได้ จึงส่งผลให้กลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทองไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายกลุ่มให้มีจำนวนมากขึ้น เนื่องจากยังขาดข้อมูลที่ทำให้คนในชุมชนมองเห็นคุณค่าและความสำคัญในการปลูกข้าวปลอดสารพิษ เพราะสมาชิกบางคนยังนำผลผลิตไปขายให้โรงสีทั่วไป ยังไม่มีตลาดเฉพาะทางที่มารับซื้อข้าว จึงทำให้คนในชุมชนยังไม่เห็นความสำคัญจากงานวิจัยของ ยุพิน เกื้ออนศรี นิชภา โมราถบ (2559) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ในจังหวัดอุดรดิตถ์ : กรณีศึกษา ตำบลวังกะพือ อำเภอมือทอง จังหวัดอุดรดิตถ์ พบว่า สถานการณ์ของเครือข่ายผู้ปลูกข้าวอินทรีย์มีเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์ในระยะปรับเปลี่ยนจำนวน 30 คน ผลผลิตจะขายในรูปของข้าวเปลือก สภาพปัญหาของเกษตรกร

ได้แก่ ขาดองค์ความรู้และเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิต ขาดแกนนำของกลุ่มที่เป็นทางการ ผลลัพธ์ของงานวิจัย ได้แก่ กลไกการบริหารจัดการเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ และรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ตำบลวังกะพือ อำเภอมือทอง จังหวัดอุดรดิตถ์ เกิดศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ตำบลวังกะพือ เกิดเครือข่ายด้านการผลิตและการตลาดของเกษตรกรข้าวอินทรีย์ทั้งภายในและภายนอกจังหวัด และเกิดภาคีเครือข่ายสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่อย่างเป็นทางการ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการค้นหาองค์ความรู้ผ่านการทำวิจัย โดยการวิเคราะห์ปัญหา ศักยภาพ องค์ความรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการขับเคลื่อนกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง จนได้เกิดการวางแผนโครงการสร้างการบริหารจัดการกลุ่ม โดยตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มข้าวปลอดสารบ้านลิ้มทอง” ผลจากการดำเนินการดังกล่าว ส่งผลให้จากสมาชิก 17 คน เพิ่มขึ้นอีก 13 คน รวมมีสมาชิก 30 คน จึงนับได้ว่า การใช้ปัญหาเป็นตัวนำ แล้วใช้กระบวนการวิจัยไปช่วยคลี่คลายปัญหา จนทำให้ชุมชนเกิด

ปัญญาไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

3. พัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ชุมชนบ้านลุ่มทองเป็นชุมชนหนึ่งที่เกษตรกรปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองและมีการรวมกลุ่มกันขายสู่ตลาด ที่ผ่านมายังไม่มีรูปแบบจัดการโครงสร้างที่ดีมีประสิทธิภาพ จึงทำให้เกิดปัญหาหลาย ๆ อย่าง เช่น ปัญหาการตลาด การบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็ง การขยายกลุ่มที่ชัดเจน เป็นต้น ผลจากการดำเนินงานจึงเกิดรูปแบบการจัดการตลาด 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) ช่องทางการตลาดในกลุ่มเครือข่ายข้าวปลอดภัยจังหวัด (2) ช่องทางการตลาดกับหน่วยงานภาครัฐ และ (3) ช่องทางการตลาดกับหน่วยงานภาคเอกชน ทั้ง 3 รูปแบบจึงเป็นการเพิ่มโอกาสทางการขายข้าวให้กับกลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านลุ่มทอง จากการวิจัยของ ปราโมทย์ ยอดแก้ว (2560) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาการตลาดข้าวอินทรีย์ในสังคมไทยพบว่า การพัฒนาการตลาดข้าวอินทรีย์ในสังคมไทย ต้องรู้จักการหาโอกาสทางการตลาด เพื่อการพัฒนาการ

ตลาด 3 ขั้นตอนคือ (1) ขั้นแรกเป็นการพัฒนาชาวนาให้มีจิตวิญญาณเกษตรอินทรีย์ มีความรู้ความเชี่ยวชาญสามารถพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้หรือเพื่อการท่องเที่ยวได้ (2) ขั้นที่สองเป็นการผลิตที่เน้นคุณภาพ ให้ถึงคุณค่าต่อความคิดสร้างสรรค์ และ (3) ขั้นที่สามเป็นการบูรณาการส่งเสริมการตลาดอินทรีย์เชิงรุก อย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการมีตลาดนัดสีเขียว การจำหน่ายให้กับองค์กรหน่วยงานของรัฐ หรือการพัฒนาการตลาดร่วมกันของทุกภาคส่วนตามวิถีสังคมไทย

ดังนั้น จะเห็นว่ารูปแบบการเสริมสร้างกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองบ้านลุ่มทองให้เข้มแข็งนั้น นอกจากจะมีการจัดระบบโครงสร้างกลุ่มแล้ว จำเป็นต้องมีการเพิ่มช่องทางการตลาดที่หลากหลายเพื่อให้เกษตรกรได้เกิดแรงบันดาลใจในการผลิตข้าวปลอดภัย การใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงทำให้เกษตรกรได้ค้นหาค้นหาองค์ความรู้ ปัญหาข้อจำกัดของตนเอง เพื่อนำมาสู่การวิเคราะห์ วางแผนแก้ไขปัญหา จนเกิดรูปแบบเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง ได้แก่ โครงสร้างกลุ่ม กติกากลุ่ม การเงิน การปันผล การตลาด การประชาสัมพันธ์

ตลอดจนการระดมทุนจากสมาชิกคนละ 100 บาท เพื่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมและรู้สึกความเป็นเจ้าของในการทำงานร่วมกัน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการที่จะทำให้อุปกรณ์เกิดความเข้มแข็งได้สิ่งสำคัญคือ การมีส่วนร่วม มีลักษณะที่สำคัญคือ (1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ (2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการ และ (3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์ โดยที่การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะช่วย

สร้างความโปร่งใสและเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจของภาครัฐให้มากขึ้นด้วย

ฉะนั้น ชุมชนมีสภาพรวมเป็นปึกแผ่น สมาชิกของชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ และสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยมีปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีพเพื่อครอบครัว และชุมชนของตนเอง สามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง โดยอาศัยความรู้ และภูมิปัญญาในท้องถิ่น เป็นหลักสำคัญในการพัฒนา

บรรณานุกรม

- จินตนา สุจจันท์. (2554). การศึกษาตลอดชีวิตและการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ครรชิต พุทธโกษา. (2554). คู่มือการสร้างต้นแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ชุตินา สัจจันท์. (2553). การวิจัยเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาวิชาสันตศาศาสตร์. วารสารสารสนเทศศาสตร์, 28(2), 49-60.
- ทิพวรรณ สิทธิรังสรรค์. (2542). ปุ๋ยหมัก ดินหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ เพื่อการปรับปรุงดิน โดยวิธีเกษตรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ณรัชชอร์ ศรีทอง. (2558). กระบวนการสร้างชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปราโมทย์ ยอดแก้ว. (2560). การพัฒนาการตลาดข้าวอินทรีย์ในสังคมไทย. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร., 5(ฉบับพิเศษ), 406-420.
- นภาพรณี หะวานนท์, เพ็ญสิริ จิระเดชกุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง. (2550). ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ธันวา จิตต์สงวน. (2543). การพัฒนาการเกษตรกรรมยั่งยืน บทวิเคราะห์จากปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม. ระบบเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและพัฒนาองค์กรชุมชนอย่างยั่งยืน รายงานการสัมมนาระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ 15-17 พ.ย. 2543.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร. (2548). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

- ยุพิน เกื้อนศรี และนิชภา โมราถบ. (2559). การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ใน
จังหวัดอุดรดิตถ์: กรณีศึกษา ตำบลวังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์.
วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, 5(2), 116-132.
- ศรีไพร บุญสังข์. (2546). เกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
(องค์กรมหาชน).
- สนธยา พลศรี. (2556). การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุภาวดี เจริญเศรษฐม. (2558). บทบาททัศนของค์การในการจัดการทรัพยากรบุคคล.
วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์, 34(1), 65-85.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็งชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ:
สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). เศรษฐกิจและสังคม
สะท้อนภาพชุมชนเข้มแข็ง จากการศึกษา 4 ภาค. ม.ป.ท.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564). กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- อลิน รพีพัฒน์. (2542). ชุมชนแออัด: องค์กรความรู้กับความเป็นจริง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- อุทัย อันพิมพ์, นรินทร บุญพราหมณ์ และสุขวิทย์ โสภภาพ. (2554). การสร้างความรู้จากรูปแบบ
เกษตรประณีตเพื่อพัฒนาอาชีพสู่ความยั่งยืน: กรณีศึกษาสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
จังหวัดบุรีรัมย์. วารสารสมาคมนักวิจัย, 16(3), 15-25.
- อุทิศ ทาหอม. (2561). เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาสังคม. บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยราชภัฏ
บุรีรัมย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- อุทิศ ทาหอม, สำราญ ชูระตา และเคนศ วงษา. (2561). เกษตรเปลี่ยนทิศ ชีวิตเปลี่ยนแนว:
กรณีชุมชนบ้านคูขาด อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์. อุบลราชธานี: ศิริธรรม ออฟเซ็ท.

สามีสေး เจ๊ะเต็ง. (2558). แนวทางการพัฒนากลุ่มอาชีพสตรีเครื่องแกงขององค์การบริหารส่วน
ตำบลบ้าน โหนด อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.